

הריסה ומחיקה של סמלי עבר אינה דרך לבניה ותיקון בהווה ובעתיד

בתקופה האחרונה, וביתר שאת מאז הריגתו של ג'ורג' פלויד על-ידי שוטר במינסוטה, ארה"ב, אנו עדים לשורה של פעולות מחאה ברחבי העולם, שעניינן מחיקת ביטויים של הנצחת תפיסות קולוניאליסטיות וגזעניות מהמרחב הציבורי. אלו כוללות, בין היתר, [הסרת פסלים](#) של דמויות עבר המזוהות עם סחר עבדים, [הורדת סרטים](#) המציגים את העבדות באור חיובי מערצני הטלוויזיה השונים ו**[שינוי שמות רחובות](#)** על-שם אלו שנתנו ידם למעשים שכללו דיכוי והפרת זכויות אדם.

פעולות השכחה מוכרות לנו מההיסטוריה, גם זו המקומית. כך, למשל, [מעוז עזריהו](#) הראה שעל-ידי שיום ושיום מחדש של רחובות בישראל, שכבות של היסטוריה נמחקו מהנוף הציבורי וכעת ניתן לחשוף אותן רק בארכיונים, [מירון בנבנשתי](#) הצביע על דרכים בהן עיצוב מפה מוחק היסטוריות של מקומות ושל אוכלוסיות ו**[אורי רם](#)** חשף שלל דרכים למחיקת ההיסטוריה של עמים אחרים במרחב הישראלי-פלסטיני. במבט רחב יותר, משך רוב ההיסטוריה, קולותיהם של נשים, מהגרים, עניים, להט"בים, עמים ילידיים, וחלקים אחרים מהציבור האנושי שהוחלש והובס, הושחקו. בכל המקרים, אם נותרו שרידים להיסטוריה שנמחקה, נדרשת עבודת מחקר מעמיקה כדי להגיע להיסטוריה זו ולהנכיח אותה מחדש. במידה רבה, החזרת קולות היסטוריים למרחב הציבורי הוא אחד ההיבטים הפוליטיים והאתיים של עבודת ההיסטוריון. כמובן, שאין דין מחיקת קולות של אוכלוסיות מוחלשות כדין מחיקת קולותיהם של בעלי הכוח ומחוללי העוול. שהרי מעבר לתפיסותיהם הגזעניות ולחלקם במעשי דיכוי, הרג וגזל, הם השתיקו את קולות הנדכאים. לפיכך, אפשר לראות באקט הסרת דמויותיהם של מחוללי עוול גזעניים וקולוניאליסטיים מהמרחב הציבורי אפילו מעשה של איזון וצדק, מעין "עין תחת עין".

אך השתקת קולות היסטוריים, יהיו אשר יהיו, ודחיקתם לארכיונים הרחק מהמרחב הציבורי פוגעים בעצם היכולת לתקן עוולות בנות זמננו שלהן שורשים היסטוריים. ראשית, משום שהתעלמות מקולותיהם של המדכאים מעוותת את התמונה ההיסטורית ולמעשה משחררת את מבצעי העוול מקשר למעשיהם ומעלה שאלה לגבי הסיבות שהביאו למעשים אלו; ושנית, הסרת ביטויים להנצחת מי שלקחו חלק במעשים של אי-צדק מוחקת את סיפורה של החברה שביקשה לכבדם. פסלים, סרטים, שמות רחובות וביטויים אחרים של הנצחה הם מסמכים היסטוריים המעידים על החברה שיצרה אותם, ולא דווקא (לעתים כלל לא) על התקופה ההיסטורית בה הם נטועים. "חלף עם הרוח" (1939), למשל, מספר יותר על החברה האמריקנית של אמצע המאה ה-20 מאשר על מלחמת האזרחים באמצע המאה ה-19. מחיקה של ביטויים אלו והסרתם המוחלטת מהנוף תהפוך את החברה שלנו לחולייה אחרונה בדיון על אם, איך ואת מי להנציח ותצמצם את יכולתנו לדון בעבר. מחיקה תביא לכך שלאילו שיבואו אחרינו לא יהיה איך ללמוד על האופנים בהם אנו ראינו את העבר, לבקר את הדרכים הללו ולהוסיף להן רובד חדש.

משום כך אנו קוראים לחשיבה מחודשת על היחס לביטויים של ייצוג העבר השנוי במחלוקת במרחב הציבורי ולהצבת אלטרנטיבות למחקתם באופן שיאפשר עיון ודיון ציבורי ביקורתי בהם. זאת, על-מנת לחשוף את המורכבות של המציאות ההיסטורית שהם היו חלק ממנה וכדי להבין כיצד העוולות אותן ביצעו בעבר היו לשורשים של אי הצדק המאפיין את החברה שלנו בהווה. אנו רואים בריבוי קולות ובעיסוק מורכב בפרקים שנויים במחלוקת בהיסטוריה כלי מרכזי שמעמיד החינוך ההיסטורי לתיקון חברה ולקידום צדק.

קול זה שלנו מצטרף לעמדה המזהירה מפני מחיקת העבר ואופני הנצחתו בהווה ובעתיד. נייר העמדה המובא להלן, נכתב על מארי-לואיז רייבאק-ג'נסן העומדת בראש מיזם [Contested Histories](#) והמכון לצדק ופיוס היסטורי, וסטיבן סטגר, ראש ארגון [EuroClio](#). האיגוד האירופי של מחנכים ומחנכות היסטוריים. רייבאק-ג'נסן וסטגר, מגיבים לניתוח וסילוק פסלים ומונומנטים של אלו המזוהים היום עם קולוניזציה, אימפריאליזם, סחר עבדים ודיכוי ומציבים חלופות למחקתם מהמרחב הציבורי. חלופות המטפחות ומאפשרות תהליך חינוכי שבלבו הכרה בהיסטוריה שנויה במחלוקת כדרך לשינוי חברתי ופוליטי, מערכתי ומבני, שיאפשר לקדם חברה צודקת והוגנת יותר.

נקווה שהצגת עמדות אלה תפתח דיון ציבורי על המתרחש סביבנו.

ד"ר נמרוד טל ופרופ' אייל נווה - המכון הישראלי לחינוך היסטורי, מכללת סמינר הקיבוצים.

מי יתמודד עם הנושאים האמתיים אחרי שהפסלים ייעלמו?

השבוע, אקטיביסטים באירופה ובארצות הברית הרסו, הסירו והשחיתו פסלים של דמויות היסטוריות כיוון שאלו נתפסות כמייצגות קולוניאליסטים, אימפריאליסטים, סוחרים עבדים וגזענים. האם מעשים סימבוליים אלו יביאו לשינויים המבניים והמערכתיים הדרושים?

סטיבן סטגר, מארי-לואיז רייבאק-גינסן, 10 ביוני 2020, האג/ברלין

תנועה מונומנטלית סוחפת את העולם. בעקבות מותו של [ג'ורג' פלויד](#) ועל רקע זעם ציבורי נרחב אל מול גזענות ואלימות משטרתית. פסלים שבעבור האדם הממוצע נטמעו בנוף, הושחתו, הופלו ונדרסו. [פסלו של אדוארד קולסטון בבריסטול](#) נגרר ברחוב ואף נזרק למי הנמל המקומי. נראה שמעשים אלו הביאו לכדי סיום דיון ארוך שנים אודות פסלים אלו במסקנה חדה – עליהם ליפול. אך האם זו הפעולה האפקטיבית ביותר להשגת המטרות של המוחים?

זמן קצר אחרי הסרת פסלו של קולסטון, מוחים תלו שלט על דלתות אוריאל קולג' (Oriental College) באוניברסיטת אוקספורד "[רודס, אתה הבא בתור](#)". בעת כתיבת שורות אלו, אלפי מוחים קוראים להסרת הפסל. בוויגר'ניה, היינו עדים [להסרתו ולהשלכתו לאגם](#) של פסל בדמות כריסטופר קולומבוס. טבעו חוצה הלאומים ושימותו הרחבה של המסר של התנועה ברורים. מחאות דומות נראו במדינות רבות להן היסטוריה של גזענות, אימפריאליזם וקולוניאליזם – ססיל רודס בדרום אפריקה, ג'יימס קוק באוסטרליה, לאופולד השני בבלגיה, קולומבוס בארגנטינה ופסלים של הקונפדרציה בארצות הברית, אם להזכיר רק כמה מקרים בודדים.

רבות מהדמויות שהונצחו באבן זכו לתהילה בעבור מעשי גבורה, פילנתרופיה או הישגים אחרים ללא הכרה בהפרת זכויות האדם שנלוותה להם. בעוד שהפסלים נוצרו כדי לכבד את הכיבושים ואת העושר שהביאו למדינותיהם ולעצמם תהילה, העוולות ש"גיבורים" אלו ביצעו נותרו במשך מרבית ההיסטוריה מוסוות, אך לא עברו כולם. רבים ראו ורואים בפסלים סמל לאי השוויון המערכתי והמבני הנטוע במורשות היסטוריות של עבדות, גזענות, קולוניאליזם ואימפריאליזם.

מבין הדרכים למחות אל מול פסלים מעוררי מחלוקת, הסרתם והריסתם הן הקיצוניות ביותר. ישנם מענים אחרים המעוררים דיון חינוכי ותורמים להעלאת המודעות לעוולות היסטוריות. כיתוב לצד הפסלים, הוספת אלמנטים למיצג או הצבת מונומנטים לעומתיים יכולים לעזור בהנחת המורשות ההיסטוריות של הדמות ושל הפסל בהקשר רחב וכך לעודד ויכוח ודיון. פסלה של [ג'וזפין בונפרטה במרטיניק](#), שהוקם ב-1859 לכבודה של הקיסרית במקום הולדתה, נערף מספר פעמים בעשורים האחרונים כמחאה על הניסיון המיוחס

לה לשכנע את נפוליאון להשיב על כנו את מוסד העבדות. כעת נותר הפסל כשראשה של הקיסרית חסר וכאשר הוא מרוסס בצבע אדום כסמל לאשמתה של צרפת בסחר העבדים. ב-1956, בזמן המהפכה בהונגריה, למעלה ממאה אלף מוחים הרסו פסל מפורסם של ג'וזף סטאלין והשאירו ממנו רק את מגפיו הענקיים. [מונומנט למגפיים הריקים](#) הללו ניצב היום בממנטו פארק (Memento Park) בבודפשט כזכר לכיבוש הסובייטי. בפרגוואי, [פסל של אלפרדו סטרסנר](#), ששלטון הטרור שלו נמשך מ-1954 ועד 1989, רוסק ועוצב מחדש בצורת שתי אבנים גדולות, כשפניו וידיו גלויים ומוטבעות באבן. הפסל ניצב במקום בו הוצב הפסל במקור כתזכורת לפשעים שביצע סטרסנר. פתרונות נוספים כוללים העברת פסלים למוזיאונים ביחד עם ציון המחאה נגד הדמויות המונצחות לצד המיצג.

עם זאת, כמה פעולות מסוג זה עלולות להיתפס כלא מספיקות עבור אלו הזועמים על האלימות המשטרית הברוטלית ועל הגזענות המערכתית נגד שחורים. מהו הרס מונומנט אל מול הרס של חיים? הסרת הפסל יכולה להיראות כפעולה היחידה שתעשה צדק אל מול חומרת המצב.

ישנם גם אחרים שאינם חלק מהתנועה הנוכחית, שבחרו להסיר פסלים בעלי פוטנציאל לעורר מחלוקת כפעולת מנע. תוך הפרת החוק שנועד להגן על מייצגי הנצחה במדינה, בערים מוביל וברמינגהם שבאלבמה הוחלט להוריד פסלים של הקונפדרציה. אוניברסיטת אלבמה הסירה לוחות הנצחה של סטודנטים ששירתו בצבא הקונפדרציה והוציאה הצהרה לפיה אלו "יוצגו על רקע היסטורי הולם יותר". בוורג'יניה מתוכננת הסרתם של דוכן ששימש למכירה פומבית של עבדים ושל פסלו המפורסם של רוברט אי. לי בריצ'מונד.

מעצבי-מדיניות אחרים בחרו שלא לבצע החלטות אד-הוק והחליטו ללכת בדרך של מחקר והתייעצות בשאלה של איך להתמודד עם מונומנטים שנויים במחלוקת. אנו מברכים את סאדיק קאן, ראש העיר לונדון, ואת הרשויות באנגליה, בסקוטלנד ובוויילס שהחליטו על כינוסה של וועדה להערכת המונומנטים שבתחומי השיפוט שלהן. תהליך היועצות בו מיוצגות גם האוכלוסיות הנפגעות ושלו מנדט ברור יכול לתרום לליכוד חברתי גדול יותר.

בטווח הארוך, השאלה נותרת: מה תשיג הסרת הפסלים והמונומנטים? אין בכך כדי להחליש את אי הצדק המשמע חברה. ללא שינויים מבניים במערכות הצדק, השיטור, הרווחה והחינוך, הסרת המונומנטים תהיה בבחינת ניצחון פירוס, מעשה סימבולי בלבד. כאשר פסל מוסר, איך נזכיר לציבור את עוולות העבר ואת הסוגיות בנות ימינו שאלו הם שורשיו? בניגוד לפסלים שהוסרו רק בחלקם, אין דבר שיזכיר למבקרים באוניברסיטת קייפטאון את הסוגיות שהועלו על-ידי תנועת #RhodesMustFall. כאשר פסל מוסר, יש לשאול: מה יש להניח במקומו?

ישנם יותר מ-80 מקרים באירופה, באפריקה, באסיה, באוסטרליה ובאמריקות של היסטוריות שבמחלוקת, הקשורות במורשות של קולוניאליזם, אימפריאליזם, עבדות וגזענות ומספר דומה העוסקות במורשות של פשיזם, קומוניזם, ג'נוסייד, הפרת זכויות אדם, אלימות כיתתית ומשטרים אוטוריטטיביים.

אלו שסבלו מעוולות קיצוניות וצאצאיהם קוראים לעשיית צדק. כאשר קולותיהם נותרים מושקעים, הם ימחו ויפנו את כאבם לייצוגים הסמליים של הטראומה שלהם – הדמויות שהצבנו על כנים ובמות במרחב הציבורי. העובדה שלאחרונה למוחים אלו הצטרפו בני ברית מחוץ לקהילותיהם מעניקה תקווה ששינוי יותר בר קיימא הוא בגדר האפשר.

למחנכים, לאקטיביסטים ולמנהיגים קהילתיים יש אחריות להעלות את המודעות למורשות היסטוריות שנויות במחלוקת ולקדם דיון פתוח וויכוח ציבורי ער עליהן. אנו, כמחנכים, יודעים שההיסטוריה אינה מוגבלת לכתות הלימוד. אירועים עכשוויים מספקים לנו הזדמנות פז להראות לתלמידינו שההיסטוריה והדרך בה אנו בוחרים לזכור אותה אינן עניין של שינון תאריכים ושמות, אלא תהליך מתפתח שיש לו השפעה על חיינו באופנים משמעותיים. כישלון ללמד את העבר מתוך ריבוי נקודות מבט ובאופן כולל יקדם השתקה של קולות חשובים, ילבה מתיחות ויותר אוכלוסיות מודרות בתחושה שהפתרון היחיד הוא הסרת ביטויים גשמיים של היסטוריה לבנה. איננו יכולים להמשיך בנתיב זה.

על הכותבים

מארי-לואיז רייבאק-ג'נסן עומדת בראש מיזם [Contested Histories](#), המכון לצדק ופיוס היסטורי

סטיבן סטגר עומד בראש ארגון [EuroClio](#). האיגוד האירופי של מחנכים ומחנכות היסטוריים

תודות

נייר זה נכתב בסיוע חברי הצוות אנדראס הולטברגט, אליס מודנה וקתרין סביצקי, וחברי הקבוצה העובדים במיזם Contested Histories, לוריאן בסינר, קתלינה גיט, גרייס סהוטה וקטינה טומקו.